

BÀI 18

BÀI HỌC ĐƯỜNG ĐỜI ĐẦU TIÊN

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

- Hiểu được nội dung, ý nghĩa *Bài học đường đời đầu tiên* ;
- Nắm được những đặc sắc trong nghệ thuật miêu tả và kể chuyện của bài văn.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LUU Ý

1. *Dế Mèn phiêu lưu ký* là tác phẩm nổi tiếng nhất của Tô Hoài viết về loài vật dành cho thiếu nhi. Truyện viết về thế giới loài vật nhỏ bé ở đồng quê rất sinh động, hóm hỉnh, đồng thời cũng gợi ra những hình ảnh của xã hội con người và thể hiện những khát vọng đẹp đẽ của tuổi trẻ. Bài văn trong SGK trích từ chương I của tác phẩm. Bài văn có hai đoạn chính : đoạn một miêu tả hình ảnh Dế Mèn – một chàng dế thanh niên cường tráng ; đoạn hai là câu chuyện về trò đùa ngỗ nghịch của Dế Mèn trêu Cốc gây ra cái chết thảm thương cho Dế Choắt. Bài văn thể hiện được nét đặc sắc của ngòi bút Tô Hoài trong cả hai phương thức miêu tả và kể chuyện.

2. Trong đoạn một miêu tả Dế Mèn, tác giả đã vẽ nên hình ảnh cụ thể, sống động và hấp dẫn của một chàng dế thanh niên cường tráng.

Theo dõi diễn biến hành động và tâm trạng của Dế Mèn trong đoạn hai, ta thấy bộc lộ một nét xấu ở nhân vật : hung hăng, khoác lác trước kẻ yếu nhưng lại nhát sợ trước kẻ mạnh. Nhưng Dế Mèn chưa phải là một kẻ ác, kẻ xấu dù hậu quả trò đùa ngỗ nghịch của Dế Mèn gây ra là rất đáng trách. Trước cái chết của Dế Choắt, do trò đùa ngỗ nghịch của mình gây ra, Dế Mèn đã hối hận, nhận ra lỗi lầm và biết rút ra bài học đường đời đầu tiên cho mình.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

1. Giới thiệu

GV dựa vào chú thích có dấu (★) và phần *Đọc thêm* ở bài này trong SGK để giới thiệu về tác giả và tác phẩm, vị trí đoạn trích. Vì *Dế Mèn phiêu lưu ký* là tác

phẩm rất nổi tiếng và quen thuộc với các em nhỏ, nên GV có thể đặt câu hỏi để huy động những hiểu biết đã có của HS về tác giả và tác phẩm, rồi sau đó bổ sung, nhắc lại. Cũng có thể kể một sự việc hay mẩu chuyện liên quan đến tác phẩm để gây hứng thú cho HS.

2. Tiến trình tổ chức các hoạt động

Hoạt động 1. Đọc và tìm hiểu chung về bài văn.

Sau khi hướng dẫn HS đọc bài văn (có thể chỉ đọc một đoạn), GV đọc mẫu một đoạn.

Dựa vào câu hỏi 1, GV hướng dẫn HS tìm hiểu chung theo mấy điểm sau :

- Gọi một vài HS kể tóm tắt đoạn trích, HS khác nhận xét bổ sung.
- Câu chuyện được kể theo lời của nhân vật chính (Dế Mèn). Cách lựa chọn vai kể như vậy có nhiều tác dụng : tạo nên sự thân mật, gần gũi giữa người kể và bạn đọc ; dễ biểu hiện tâm trạng, ý nghĩ, thái độ của nhân vật đối với những gì xảy ra ở xung quanh và đối với chính mình.
- Về bối cục, bài văn có hai đoạn. Đoạn một (từ đầu đến "sắp đứng đầu thiên hạ rồi") miêu tả vẻ đẹp cường tráng của Dế Mèn. Đoạn hai là câu chuyện bài học đường đời đầu tiên đối với Dế Mèn. Câu văn có chức năng liên kết đoạn là : "Chao ôi, có biết đâu rằng... không thể làm lại được".

Hoạt động 2. Phân tích hình ảnh Dế Mèn trong đoạn một của bài văn.

Đây là một đoạn văn rất đặc sắc, có thể coi là một mẫu mực về miêu tả loài vật. Dựa vào câu hỏi 2 trong SGK, GV hướng dẫn HS tìm hiểu nghệ thuật miêu tả của tác giả.

Tác giả đã miêu tả khá kĩ hầu hết các bộ phận chính của ngoại hình Dế Mèn, tập trung làm nổi bật vẻ đẹp cường tráng : đôi càng "mẫm bóng", những cái vuốt "nhọn hoắt", cái đầu "nổi từng tầng, rất bướng", "Hai cái răng đen nhánh", "nhai ngoàm ngoạp như hai lưỡi liềm máy", sợi râu "dài và uốn cong". Vẻ cường tráng còn được thể hiện ở sức mạnh trong từng điệu bộ, động tác của Dế Mèn : "co cẳng lên, đạp phanh phách vào các ngọn cỏ" ; lúc đi bách bộ thì cả người "rung rinh một màu nâu bóng mỡ" ; "Hai cái răng đen nhánh lúc nào cũng nhai ngoàm ngoạp" ; chốc chốc lại "trịnh trọng và khoan thai đưa cả hai chân lên vuốt râu".

Cách miêu tả của tác giả là vừa tả hình dáng chung vừa làm nổi bật các chi tiết quan trọng của đối tượng, vừa miêu tả ngoại hình, vừa diễn tả cử chỉ, hành

động để bộc lộ được một vẻ đẹp rất sống động, cường tráng và cả tính nết của Dế Mèn. Từ ngữ trong đoạn văn này rất đặc sắc, góp phần quan trọng vào việc khắc họa hình ảnh Dế Mèn, đặc biệt đáng chú ý là hệ thống các tính từ trong đoạn văn (*cường tráng, mầm bóng, cứng, nhọn hoắt, hùn hoắn, dài, giòn giã, nâu bóng, to, bướng, đen nhánh, ngoàm ngoạp, cong, hùng dũng, trịnh trọng, khoan thai, ...*). Ở đây có thể kết hợp củng cố cho HS tri thức về tính từ và chức năng, hiệu quả của việc sử dụng đúng chỗ loại từ này. GV yêu cầu HS thay thế một số từ của tác giả bằng những từ đồng nghĩa hoặc gần nghĩa rồi rút ra nhận xét về nghệ thuật dùng từ trong đoạn văn.

Việc miêu tả ngoại hình còn bộc lộ được tính nết, thái độ của nhân vật. Tất cả các chi tiết đều thể hiện được vẻ đẹp cường tráng, trẻ trung, chứa chất sức sống mạnh mẽ của tuổi trẻ ở Dế Mèn, nhưng đồng thời cũng cho thấy những nét chưa đẹp, chưa hoàn thiện trong tính nết, trong nhận thức và hành động của một chàng đế thanh niên ở tuổi mới lớn. Đó là tính kiêu căng tự phụ về vẻ đẹp và sức mạnh của mình, xem thường mọi người, hung hăng, xốc nổi. Những nét chưa đẹp ấy thể hiện rõ trong các động tác, hành vi được tả và kể lại ở phần cuối của đoạn văn (bắt đầu từ "Tôi đi đứng oai vệ" đến "sắp đứng đầu thiên hạ rồi").

Hoạt động 3. Tìm hiểu đoạn hai của bài văn.

– Đoạn này kể về chuyện Dế Mèn bày trò trêu chọc Cốc để khoe khoang trước anh hàng xóm Dế Choắt, dẫn đến cái chết thảm thương của người bạn xấu số ấy.

Những câu mở đầu của đoạn văn này có chức năng liên kết hai đoạn của bài. Nó cho thấy câu chuyện ở đoạn sau là minh chứng và hệ quả của thói hung hăng, xốc nổi ở Dế Mèn.

– GV dựa vào câu hỏi 3 và 4 trong SGK để hướng dẫn HS tìm hiểu đoạn này : cho HS tìm và nhận xét về ngôn ngữ (cách xưng hô, lời lẽ, giọng điệu) của Dế Mèn với Dế Choắt. Từ đó nhận xét về thái độ của Dế Mèn với người bạn hàng xóm (trich thượng, khinh thường, không quan tâm giúp đỡ,...). Chú ý : cách đặt tên Dế Choắt, cách xưng hô trich thượng "chú mày", khi nghe Dế Choắt thỉnh cầu giúp đỡ thì "héch răng lên, xì một hơi rõ dài" và lớn tiếng mắng mỏ. Chú ý chỉ ra diễn biến thái độ và tâm lí của Dế Mèn qua các sự việc, hành động, ngôn ngữ của nhân vật. Lúc đầu thì huênh hoang trước Dế Choắt, sau đó "chui tọt ngay vào hang", yên trí với nơi ẩn nấp kiên cố của mình. Nhưng khi Dế Choắt bị Cốc mổ thì Dế Mèn "nằm im thin thít", sau khi Cốc bay đi rồi mới dám "mon men" bò ra khỏi hang. Trước cái chết thảm thương của Dế Choắt, Dế Mèn ân hận về lỗi của mình và thầm thía

bài học đường đời đầu tiên. Bài học ấy đã được nói lên qua lời khuyên của Dế Choắt : "... ở đời mà có thói hung hăng bậy bạ, có óc mà không biết nghĩ, sớm muộn rồi cũng mang vạ vào mình đấy".

Hoạt động 4. Rút ra ý nghĩa, nội dung và đặc điểm nghệ thuật của bài văn.

– Sau khi đã tìm hiểu chung và phân tích cụ thể hai đoạn của bài văn, đến đây HS có thể tự rút ra ý nghĩa nội dung và đặc điểm nghệ thuật nổi bật của bài văn. GV yêu cầu một HS nêu nhận xét, cho các HS khác bổ sung ý kiến, rồi dựa vào phần *Ghi nhớ* trong SGK, GV nhấn mạnh lại.

– Cũng cần lưu ý gợi mở cho HS nhận xét cách viết về loài vật của Tô Hoài trong tác phẩm này. Truyện được viết theo lối đồng thoại, nhân vật chính là những con vật nhỏ bé, bình thường và rất gần gũi với trẻ em. Loài vật ở đây cũng biết nói năng, suy nghĩ, cũng có tình cảm, tâm lí và các quan hệ như ở con người. Nhưng chúng không bị biến thành những biểu tượng thuần tuý nhằm nêu lên những bài học về luân lí, đạo đức như trong truyện ngụ ngôn, mà vẫn là những hình tượng sinh động, đúng với hình ảnh loài vật trong thế giới tự nhiên.

Hoạt động 5. Luyện tập.

Cho HS luyện tập tại lớp *bài tập 2* trong SGK. *Bài tập 1* làm ở nhà. Có thể tham khảo và đưa thêm một vài bài tập khác trong sách bài tập.

3. Phân phối thời gian

Bài này dạy trong 2 tiết. Tiết đầu dành cho giới thiệu bài, tìm hiểu chung và tìm hiểu đoạn một. Tiết 2 là các nội dung còn lại, có thể cho HS đọc thêm tại lớp một vài đoạn khác trong truyện *Dế Mèn phiêu lưu kí*.

IV – TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Tóm tắt truyện *Dế Mèn phiêu lưu kí*

Tác phẩm có mười chương. Chương đầu kể lai lịch và bài học đường đời đầu tiên của Dế Mèn. Hai chương tiếp theo là chuyện Dế Mèn bị bọn trẻ con bắt đem đi cho chơi nhau với các con dế khác. Dế Mèn trốn thoát, trên đường tìm về nhà gặp chị Nhà Trò bị sa vào lưới của bọn Nhện độc ác, Dế Mèn đã đánh tan bọn Nhện cứu thoát chị Nhà Trò yếu ớt.

Bảy chương còn lại kể về các cuộc phiêu lưu của Dế Mèn. Dế Mèn cùng Dế Trui kết nghĩa anh em rồi lên đường phiêu lưu trên một cái bè kết bằng lá sen. Họ

trôi dạt vào vùng nước mênh mông, miền đầm lầy, xứ sở của các loài Ếch, Nhái, Cua, sau đó lại đến vùng cỏ may của các loài Chuồn Chuồn, Châu Chấu. Hai bạn dự hội thi võ và đánh thắng đối thủ là Bọ Muỗm và Bọ Ngựa, được tôn làm chánh, phó thủ lĩnh Tổng Châu Chấu. Khi dẫn cư dân Tổng Châu Chấu đi tìm nơi trú đông, họ đánh nhau với Châu Chấu Voi và Trūi bị Châu Chấu Voi bắt đem đi theo. Trên đường đi tìm Trūi, Dế Mèn gặp lại Xiến Tóc, biết được tin tức về Trūi và Châu Chấu Voi, rồi bị lão Chim Trả bắt giam vào hang tối để canh giữ hang cho hắn. May có bọn Châu Chấu Voi, Xiến Tóc, Dế Trūi đi ngang qua, cứu thoát Dế Mèn. Cả bọn đi đến vùng Kiến để nhờ Kiến truyền đi mọi nơi mong muốn tốt đẹp là hoà bình và thân thiện giữa các loài. Do một sự hiểu lầm mà xảy ra chiến tranh với các loài Kiến. Bọn Dế Mèn bị bao vây và rơi vào tình thế khó khăn. Trūi thoát ra đi tìm quân cứu viện. May nhờ một sự ngẫu nhiên mà vòng vây của Kiến bị phá, Dế Mèn tìm gặp được Kiến Chúa, giải toả được mọi sự hiểu lầm. Kiến truyền đi mọi nơi lời hịch kêu gọi muôn loài kết làm anh em và được khắp nơi hưởng ứng. Dế Mèn và Dế Trūi trở về quê, thăm mộ mẹ của Dế Mèn, nghỉ ngơi và dự tính một cuộc phiêu lưu mới trong hoà bình.

Mặc dù còn có ít nhiều tính chất bồng bột, ngây thơ trong nhận thức ; lí giải xung đột xã hội và ước mơ "muôn loài kết làm anh em" cũng còn có tính không tưởng, nhưng Dế Mèn là một hình tượng đẹp về tuổi trẻ giàu mơ ước tốt đẹp, say mê lí tưởng, trung thực và dũng cảm, quý trọng tình bạn và thích phiêu lưu, ham hiểu biết, một hình ảnh rất đáng yêu, đáng mến, gần gũi với tuổi trẻ.

2. Một số bài viết về Tô Hoài và *Dế Mèn phiêu lưu ký*

- Vũ Ngọc Phan, *Tô Hoài* (Nguyễn Sen), trong bộ *Nhà văn hiện đại*, 1943.
- Hà Minh Đức, Lời giới thiệu *Tuyển tập Tô Hoài*, tập I, NXB Văn học, Hà Nội, 1996.
- Vân Thanh, *Sáng tác của Tô Hoài*.
- Hà Minh Đức, *Truyện viết về loài vật của Tô Hoài*.
- Vân Thanh, *Tô Hoài với thiếu nhi*.
- Trần Đăng Xuyên, *Dế Mèn phiêu lưu ký*.

Các bài trên đây được tập hợp trong sách *Tô Hoài – Về tác gia và tác phẩm*, NXB Giáo dục, Hà Nội, 2000.